

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

РЕЖИМ САНАЦІЇ У ПОЛЬЩІ (1926-1939 РР.)

Малишевський Роман,
здобувач вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені В. Гнатюка
e-mail: kusa2109@gmail.com

Науковий керівник: **Алексієвець Леся,**
доктор історичних наук, професор,
кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національно педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Травневий переворот 1926 року, влаштований Юзефом Пілсудським та його прибічниками, привів до встановлення в Другій Речі Посполитій режиму санації (оздоровлення). Нова влада почала проводити негайні заходи для покращення становища всередині країни, при цьому придушуючи будь-яку опозицію. Разом з цим, почалася поступова зміна вектору зовнішньої діяльності в бік недемократичних держав, як-от, Третій Рейх та СРСР. При цьому послаблювалася співпраця із західними демократіями, небезпідставно падала до них довіра. У статті розглядається внутрішньо- та зовнішньополітична діяльність Польщі в період режиму санації.

Актуальність дослідження полягає у нерозривному зв'язку між подіями у Європі, особливо Центральній, і, разом з тим, у Другій Республіці, та початком Другої світової війни. Зближення із Німеччиною після приходу нацистів до влади та агресивна риторика щодо сусідів, наприклад Чехословаччини та Литви, давали підстави як Берліну, так і Москві припускати, що Польща не буде точкою напруги та плацдармом Британії та Франції, або, в кращому випадку, стане їхнім союзником. Ця впевненість дозволяла їм провадити зовнішню політику так, як вони вважали за потрібне, не переймаючись про жодні наслідки. Це і стало однією з причин посилення, зокрема, Третього Рейху до тієї межі, при якій його військово-політичне керівництво могло відкрито почати війну та успішно її вести, зокрема, і проти самої Польщі.

Санаційний режим першим кроком обрав утвердження влади шляхом прийняття низки законів та кадрових перестановок. Таким чином, уряд був сформований професором Львівської політехніки Казімежем Бартелем

[2, с. 469], старий розпустили, а його голів затримали. Нова адміністрація почала негайно налагоджувати механізм управління на місцевому рівні, призначаючи лояльних осіб на керівні посади, а самого Юзефа Пілсудського на Національних зборах обрали президентом. Проте, для створення ілюзії справедливої системи та легітимізації перевороту, він відмовився і висунув кандидатуру свого давнього знайомого та затятого прихильника – Ігнація Мосціцького. Разом з тим, після виборів він все ж ввів Маршала безпосередньо в систему влади, спеціальним декретом створивши посаду Генерального інспектора збройних сил [5].

З перших місяців існування режим став на шлях авторитаризму. Окрім вже згаданих дій, голові держави було надано ледь не всю повноту влади у виконавчій гілці, натомість, відбираючи їх у сейму, що змушувало опозицію йти на конфронтацію із пілсудчиками. Найяскравіше показували себе ендеки та ліві сили. Праві одразу ж висловили критику щодо нової влади, проти якої боролись ще під час перевороту, та почали реорганізацію на фашистський лад, сформувавши Табір Великої Польщі (ТВП) [2, с. 471] під керівництвом Р. Дмовського. Комуністи, своєю чергою, продовжили та, навіть, активізували роботу на території Заходу України та Білорусі.

Конфлікт розгорівся під час виборів 1928 року, де, щоб втримати у своїх руках виконавчу владу та підпорядкувати законодавчу, наприкінці 1927 року пілсудчики створили «Безпартійний блок співпраці з урядом» (ББСУ) [1, с. 761]. Зважаючи на фальсифікації, результат був передбачуваним – новостворена організація, хоч і з невеликим відривом, але взяла перше місце на елекції.

У період 1928-1930 років між владою та опозицією не вщухали баталії, а ситуація майже не відрізнялась від часів парламентської демократії. Тоді ж опозиція (демократи, соціал-демократи та соціалісти) прийняла рішення про об'єднання в єдиний блок для протидії режиму санації, який отримав назву «Центролів» [2, с. 473]. Спроби залякування з боку пілсудчиків та особисто Маршала далеко не завжди приводили до бажаного результату, а подекуди і навпаки. Тому уряд вирішив вдатися до нових виборів.

Президент Мосціцький наказав розпустити сейм та призначив позачергові вибори на листопад 1930 року [2, с. 475]. Такі порушення, як фальсифікації, підкупи чи примус, використовувалися досить часто, не кажучи вже про ліквідацію опозиції ще перед виборами. Сукупність цих факторів, а також значна агітаційна кампанія зробили очевидною перемогу ББСУ, який цього разу отримав набагато більшу владу. Тріумф санаціоністів привів до активізації побудови диктаторської системи у Другій Речі Посполитій. Громадські організації втрачали свободу дій на користь органів місцевого самоврядування [2, с. 477], чому не перешкоджав ні підконтрольний парламент, ні кабінет міністрів та президент. У такій ситуації почала змінюватись і опозиція, яка тепер,

здебільшого, перейшла до підпілля. Центролів розпався, а його представники або створювали нові організації, або ж шукали співпраці із уже існуючими.

Проте, не лише опоненти режиму вели боротьбу. Представники національних меншин, особливо українці, також не давали про себе забути. У 1934 році бойовик ОУН Григорій Мацейко застрелив міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького [1, с. 750], який був безпосередньо причетним до актів пацифікації 1930 року. Ця подія стала, напевно, одним із найшокуючих замахів за всю історію Другої Республіки від часу вбивства Габріеля Нарutowича [2, с. 465] та спонукала уряд до посилення репресій, що супроводжувались масовими арештами та процесом над організаторами, зокрема Степаном Бандерою.

Після замаху пілсудчики активізували також і вирішення питання про прийняття конституції для остаточного убезпечення свого правління. Так, у квітні 1935 р. було прийнято новий основний закон [2, с. 480], ознайомившись із положеннями якого можна стверджувати, що Друга Річ Посполита остаточно перетворилась на авторитарну державу із верховною владою президента й кабінету міністрів. Незадовго після цього, Юзеф Пілсудський помер, залишивши свій табір без явного лідера. Відхід Маршала на початку викликала занепокоєння у керівних колах, проте вони змогли швидко скоординувати свої дії та поділити всі ключові посади.

Смерть голови правлячої сили дала поштовх для активізації опозиції та підпільних організацій. Розширювали агітацію комуністи, які вимагали повалення режиму будь-яким способом. Демократи, своєю чергою, почали об'єднуватись у Фронт Морж [2, с. 483], який ставив за мету силоміць повалити чинну польську владу та досягти реставрації демократії. І, хоча, плани обидвох таборів провалилися з різних причин, уряд розумів власну слабкість, через що шукав союзників, де тільки міг. У різний час це був генералітет на чолі з Едвардом Ридз-Смігли та представники національних меншин, із якими вдалося домовитись. Надалі, незважаючи на деяку консолідованість санаціоністів, дрібні міжусобиці мали місце. За їх результатами було переформатовано ББСУ, від влади усунули одного із прихильників Пілсудського та критиків нового курсу режиму Валерія Славека [1, с. 763].

Зовнішньополітична діяльність Другої Речі Посполитої незначно відрізнялась від тої, що була у період парламентської демократії, зважаючи на відносну стабільність ландшафту за кордоном у другій половині 20-х років. Після успіху перевороту Пілсудський пішов на відмову від президентського крісла не лише задля внутрішньої, а і зовнішньої легітимізації нової влади. План Маршала спрацював і жодної реакції з боку демократій Заходу так і не було.

Усе змінилося в наступному десятилітті, здебільшого через призначення міністром закордонних справ Юзефа Бека [2, с. 479], прихід до влади в Німеччині у 1933 році НСНРП на чолі з Адольфом Гітлером. Ця подія стала поворотною для усієї європейської дипломатії. Польща одразу ж почала налагодження відносин із новим керівництвом у Берліні, намагаючись схилити Третій Рейх до співпраці. Напевно, найбільшим успіхом Другої республіки стало підписання пакту про ненапад між обома країнами в 1934 році [4]. Такий же договір був підписаний і з СРСР за два роки до того [1, с. 760].

На противагу досить добросусідській дипломатії щодо Берліна та Москви, Варшава використовувала агресивну риторику проти решти держав, з якими межувала, особливо Чехословаччини та Литви. Невирішені питання про прикордонні землі знову піднімалися, а жодна сторона не хотіла йти на поступки. Вирішальним у відносинах згаданих країн із Польщею став 1938 рік. Саме тоді уряд санації наважився застосувати найрадикальніші методи впливу. У березні, використовуючи вдалий момент із аншлюсом Австрії, до Каунаса було відправлено ультиматум із вимогою встановлення дипломатичних відносин [2, с. 489]. Керівники Литви, розуміючи складність ситуації, були змушені піти на ці умови.

Подальші дії Бека на міжнародній арені привели до розширення кордонів Польської держави. У вересні 1938 року Третій Рейх заявив про вимогу передати Судетську область. Через небажання починати війну в центрі Європи, Британія і Франція були готові піти фюреру на поступки. Для підписання договору до Мюнхена прибули особисто Н. Чемберлен, Е. Даладье, А. Гітлер та Б. Муссоліні [2, с. 488]. В історію ця подія увійшла як Мюнхенська угода. Вже до кінця місяця аналогічний ультиматум до Праги відправила Польща, із вимогою передачі Тешинської Сілезії, а 2 жовтня армія Другої республіки зайняла регіон [1, с. 816].

Далі хід подій став смертельним вже для самої Речі Посполитої. Берлін не хотів спинятися на досягнутому, тому підняв питання долі колишньої Західної Пруссії та вільного міста Данциг. Уже 28 жовтня 1938 року нацисти презентували свій план щодо вирішення цієї проблеми [2, с. 488], проте, фактично, не отримали відповіді. Пізніше така ж спроба, вже агресивніша, зустріла категоричну відмову з боку Варшави. Саме тоді в Рейхсканцелярії вирішили шукати можливості відібрати бажане силою.

Улітку 1939 року як майбутні союзні сили, так і представники Німеччини, проводили переговори із СРСР, кінцевою метою якої було схилити його до союзу. Сталінське керівництво, своєю чергою, також переслідувало власну ціль – розширення впливу на континенті. Єдиною перепорою на шляху стала сама Польща, яка не бажала йти на жодні поступки. Це стало сигналом для Москви про те, що втілити свої наміри вдасться тільки в разі домовленості з Третім Рейхом. 23 серпня 1939 року

в столиці Радянського Союзу було підписано Пакт Молотова-Ріббентропа [1, с. 769]. Офіційно це був договір про ненапад, проте до нього також додавався секретний протокол, за яким дві держави ділили сфери впливу в Східній Європі. Берлін розцінював угоду як зелене світло, і вже 1 вересня 1939 року під приводом нападу на радіостанцію в Гляйвіці (м. Глівіці, Польща), Німеччина розпочала напад на Другу Річ Посполиту, де в той же день оголосили військовий стан [6].

Висновки. Встановлений Ю. Пілсудським режим санації привів до перетворення Польщі у авторитарну державу, разом з тим, не досяг поставленої мети – стабілізувати країну та навести в ній лад. Незважаючи на консолідованість нової влади, держава лише іноді перебувала в стані відносного спокою, та все ж і надалі потерпала від політичних потрясінь, а смерть Пілсудського лише посилила їх. Дипломатична діяльність Другої республіки різко повернулася до недемократичних держав, що, безумовно, негативно давалося взнаки для її становища. Агресивна риторика Варшави позбавила її можливих союзників для майбутньої оборони, а держави Заходу нічим зарадити не могли. Зрештою, Польща, як і частина її сусідів, зазнала агресії з боку Німеччини та СРСР та втратила свою державність аж до кінця Другої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі. Пер. з англ. Таращук П. К. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи». 2008. 1080 с.
2. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка. 2002. 752 с. + 8 кол. мап.
3. Менджецький В., Брацисевич Є. Польща: нарис історії. Пер. з пол. Сварник І. Варшава: Інститут національної пам'яті – Комісія переслідування злочинів проти польського народу. 2015. 367 с.
4. Deklaracja między Polską a Niemcami o niestosowaniu przemocy, podpisana w Berlinie dnia 26 stycznia 1934 r. Dziennik Ustaw 1934 r. nr 16, poz. 124.
5. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 sierpnia 1926 r. o sprawowaniu dowództwa nad siłami zbrojnymi w czasie pokoju i o ustanowieniu Generalnego Inspektora sił zbrojnych. Dziennik Ustaw 1926 r. nr 79
6. Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 września 1939 r. o stanie wojennym. Dziennik Ustaw 1939 r. nr 86, poz. 544.